

Rapport fra registrering av automatisk fredete kulturminner i forbindelse med reguleringsplan BY20 og BY21 på Gjevelsrud, gbnr. 94/6 og 8 i Enebakk kommune, Akershus fylkeskommune.

ØK-kart	Gårdsnr. /-navn.	Bruksnr./-navn
CQ 041-5-4	94 Gjevelsrud	6 og 8

Det ble ikke funnet automatisk fredete kulturminner innenfor planområdet. Det ble imidlertid registrert to etter-reformatoriske kulturminner

K-nr.	Funntype	Datering	Gårdsnr./-navn
133766	Husmannsplass	1700-1900	94/6 Gjevelsrud Mellem
133767	Veifar	1900-tallet	94/6 Gjevelsrud Mellem

Innledning

Bakgrunn for undersøkelsen er at området er regulering av områdene BY20 og BY21, Enebakk kommune. Registreringen oppfyller undersøkelsesplikten i henhold til kulturminnelovens § 9. Utgiftene til registreringen dekkes av tiltakshaver jmf. kml. §10.

Feltarbeidet ble utført i oktober 2009. Det er utført 28 dagsverk i felt og benyttet 4 dagsverk til for- og etterarbeid; tilsammen 32 dagsverk. Det er ikke gjort radiologiske dateringer eller foretatt andre eksterne analyser i forbindelse med registreringen.

Områdebeskrivelse

Hele planområdet ligger i utmark i åsen nordøst for Vågsvannet. Terrenget er dominert av en langsgående brattkant, SV i planområdet ned mot Våg. Det er skrint jordsmonn i området og mye berg i dagen. De løsmasselommer som finnes på flater og mellom knausene består de fleste steder av fin morenemasse eller strandgrus. Det er stedvis markant podsollering, spesielt i relativt steinfrie områder med granskog. I løvskogsområder preges jordbunnen mer av organisk brunjord. I de fleste prøvestikkenen lå det et belte av mellomstor stein ved overgang til anrikningslaget (10-30 cm ned i det organiske jordsjiktet i områder uten markert podzolerings).

Landskapet er knauset og, med unntak av de åpne toppene, svært oppdelt. De mellomliggende flatene mellom er ofte fuktige med stor torvvekst. Mange av torvflatene er drenert i moderne tid i forbindelse med skogsdrift. Vegetasjonen består primært av gran og furuskog, med innslag av tett løvskog, spesielt i våtere områder.

Området benyttes mye av lokalbefolkningen. Dette går følgelig en mengde turstier på kryss og tvers i landskapet. Det er generelt vanskelig å si noe om alderen på disse, da det er lite løsmassedekke i området. Det må likevel understrekes at registreringen ikke har påvist trekk som tyder på at stisystemet har spesielt høy alder.

Det er ikke tidligere registrert noen automatisk fredet forminner innenfor reguleringområdet. Ødegaarden (SEFRAK-registrering 02290305001–02290305004), mellom planområdet og Vågsvannet, viser at landskapet kan ha vært benyttet i middelalderen – kanskje fortrinnsvis til beite eller vedsanking. Den geografisk barrieren som den bratte åskanten utgjør mellom Ødegaarden og planområdet har likevel trolig gjort det mer naturlig for befolkningen å søke utover flatbygdene nord og syd for gården enn opp i åsen.

Gårdshistorie; navnekronologi, fornminner og tidligere oldsaksfunn i nærområdet

Grunnlaget for den tradisjonelle gårdsnavskronologien er opplysninger innsamlet og systematisert av Oluf Ryghs (1898a-b). Senere forskning (bl.a. Harsson 2002; Pilø 2002; Sandnes & Stemshaug 1997) har modifisert den nokså rigide oppfatningen man tidligere hadde om de ulike navneklassenes datering. Ryghs opplysninger om de eldste skriftlige navnebeleggene og kjente kulturminner og oldsaksfunn (Tabell 1-3) gir likevel sammen med topografi et utgangspunkt for videre diskusjon av bebyggelsens alder.

94 Gjevelsrud.	Rygh 1998b:221: Udt. jé'vvelsrú. -- Gieffuelrud 1578. Gief-fuelsrud 1594.1/2. Gieuidsrud 1617. Gieffuelsrød 1636. Gieffuels-rud 1666. *Gjafvaldsruð, af Mandsnavnet Gjafvaldr.
----------------	--

Tabell 1. Ryghs (1898b) opplysninger om eldste kjente bruk av gårdsnavnet Gjevelsrud i Enebakk.

R-nr.	Funntype	Datering	Gårdsnr./-navn	Avstand fra planen
R81280	Bygdeborg	Eldre jernalder	91/1 Vik	ca. 400 meter
R35015	Gravhaug	Jernalder	90/1 Vestby	ca. 800 meter
R61569	2 gravhauger	Jernalder	93/58 Bjørkåsen u. Foss	ca. 900 meter
R3291	Gravhaug	Jernalder	93/56 Haugtun u. Foss	ca. 900 meter
R29806	Vannåpost	Etter-reformatorisk	96/2 Kjepperud	ca. 700 meter

Tabell 2. Tidligere registrerte kulturminner i nærheten av planområdet.

Planområdet ligger i utkanten av de bebygde områdene i løsmasseavsetningene langs Våg og Mjær. I de sistnevnte områdene finner vi det beste jordbrukslandet og en del gårder med navn som presumptivt går tilbake til bruk i jernalderen – eksempelvis Bjerke, Vik og Foss. Løsfunn indikerer at områdene (tidvis?) ble oppdyrket alt i yngre steinalder, og det er flere sikre spor etter jernalderbosetning på disse gårdene.

Gården Gjevelsrud er kun kjent i skriftlige kilder fra 1500-tallet. Sammensetninger av personnavn (her Gjafvaldr-) og suffikset –rud ble vanligvis brukt om mindre rydningsbruk fra middelalderen. Navneklassen var primært produktiv på Østlandet i perioden 1000-1350 (Harsson 2002). Gården ble erhvervet av Nonneseter kloster gjennom makeskifte i 1537. Den skal ha ligget øde etter Svartedauden (Kirkeby 1991). Gårdstunene på Gjevelsrud Øvre og Mellom ligger 4-500 meter øst for planområdet, omkring 160 m.o.h. Utmarksområdet vest for gården har formodlig mest vært benyttet til utmarksbeite og vedsanking.

Det er ingen tidligere kjente automatisk fredete kulturminner innefor planområdets grenser. Ødegården, mellom planområdet og Vågsvannet indikerer imidlertid middelalderbosetning i dette området. Lenger øst for R29806 finnes en rekke etter-reformatoriske dyrkningsspor i løsmasseområdene i forlengelsen av Mjærsvannet, nord for Tangen bru. Det eneste tidligere innleverte løsfunnet fra Gjevelsrud kommer fra dette jordbruksområdet. I tillegg finnes det ubekreftede opplysninger om et gravfunn gjort i 1957 på tunet av Gjevelsrud Øvre (Kirkeby 1991).

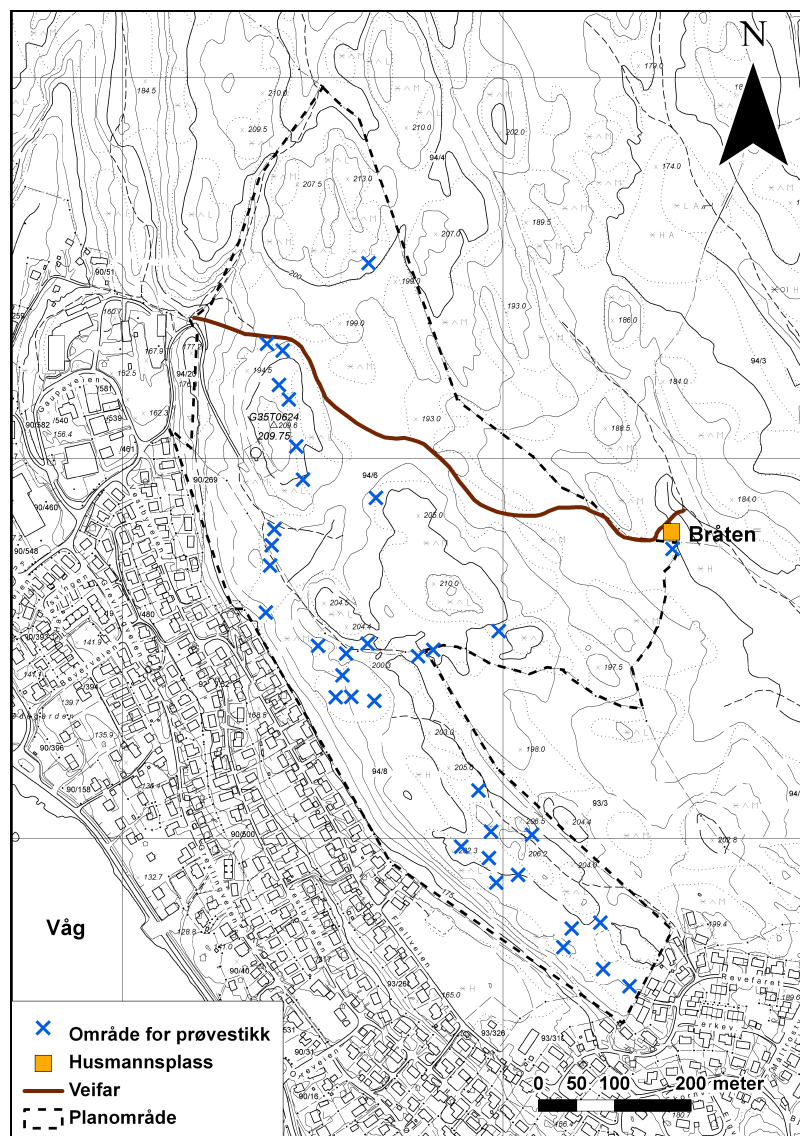
C-nr.	Utdrag fra Oldsaksamlingens tilvekstkatalog	Funnsted	Datering
C38593	Enkel, <i>prikkhugget skafthulløks</i> i gråbrun bergart, der kun eggen er slipt. Sylindrisk skafthull med diameter på 2, 7 cm. Eggpartiet er størst i bredde og smalest i tykkelse, mens den tverre nakken bak skafthullet er minst i bredde og tykkest. Øksens overside går i en markert bue fra skafthullet til eggen og er prydet med en rygg eller vulst ("støperand") i øksens lengderetning. Lengde: 27, 7 cm, største bredde: 8, 5 cm og største tykkelse: 6, 6 cm.	Funnet i dyrket mark på Gjevelsrud, 94/2, Enebak k, Akershus, ca 225 m SSØ for tunet på Haugen, 94/7.	Senneolittisk
C19132	<i>Signetring af Messing</i> , hvis bagre Del nu mangler. Er et almindeligt Bondesignet, med et treforklignende Bomærke i Feltet.	F. i Jorden, efter Opgivende paa et Sted kaldet Braate i Enebak.	Nyere tid

Tabell 3. Kjente oldsaksfunn fra gårder i nærheten av planområdet.

Metode

Registreringsmetodene som ble benyttet var overflateregistrering etter synlige kulturminner og prøvestikking etter steinalderlokaliteter.

Prøvestikkene ble satt med spade, og var omlag 40 x 40 cm store og 30-50 cm dype. Massene ble tørrsåddet, og undersøkt for avslag eller tilvirkede redskaper av flint, kvartsitt eller andre bergarter. Fordi planområdet ligger mellom 170 og 210 moh ble det antatt at eventuelle funn ville være tidlig-mesolitiske. Marin grense går i denne delen av fylket ved ca 210 moh. Den tidlig-mesolitiske redskapsteknologien var en makroflekke-teknologi, med relativt store avslag. De tidlig-mesolitiske boplassene som tidligere har vært påvist i østlandsområdet er relativt små. Fordi tilgangen på flint trolig har vært god er lokalitetene likevel relativt flintrike. De ligger gjerne på veldrenerte rygger ut mot sund eller potensielle fiskeplasser (Johannessen 2009). På Gjevelsrud ble arbeidet i tillegg konsentrert om beskyttede flater i terrenget. Det ble til sammen satt 188 prøvestikk i registreringsområdet. Samtlige var negative.

Planområdet, med områder som ble prøvestukket og de to etter-reformatoriske kulturminnene avmerket.

Funn

K133766 Etter-reformatorisk husmannsplass; 94/6 Bråten under Gjevelsrud Mellem

Rett i kant av planområdets nordøstre spiss ligger tunet på en gammel plass – erkjennbar som en hustuft ved en lysning i skogen. Jordsmonnet er tydeligvis næringsrik, gammel kulturjord. Deler av skogbunnen er dekket av nitrogenrike planter som kløver. Etter plasseringen (og skilting) er det sansynlig at dette er husmannsplassen Tangen – senere Bråten – under Gjevelsrud, som ble tatt opp omkring 1791. I følge Kirkeby (1991:626) ble plassen fraflyttet og husene revet ca 1920.

Lysningen i skogen ved plassen Tangen – senere Bråten (K133766). Foto mot NV.

Tuft:

Beliggende på nordvestsiden av lysningen, bare 3-4 meter fra stien, der den gjør en markert sving i enden av planområdet. Kvadratisk tuft med steinblandede jordvoller bevart i ca 50 cm høyde. Vollene utgjør 5 x 5 meter. Peisrøys i NV hjørne av tufta. Det ble dessuten observert en steinrekke i fortsettelsen av den sørvestre vollen som krysser stien. Dette er tolket som del av en inngjerding.

Området ble *ikke* systematisk dokumentert, siden det ligger rett utenfor planområdet. Det ble likevel lett etter tegn på en underliggende - eldre - driftsfase, både innenfor og utenfor planområdet, uten at dette lot seg påvise.

Tuft med voller av steinblandet jord på Tangen / Bråten. Tufta er kvadratisk, 5 x 5 meter. Foto mot NØ.

Steinrekka som strekker seg omlag 5 meter, fra tufta utenfor venstre billedkant over stien. Foto mot SV.

K133767 Etter-reformatorisk veifar; 94/6 Gjevlestrud Mellem

Veifaret krysser planområdet i NØ-SV retning. Store deler følger eksisterende turvei, og skiller seg ikke nevneverdig fra andre stier i området. Veifaret er generelt 2-3 meter bred og godt ryddet. Enkelte steder er veien oppbygget eller sprengt gjennom knauser. I områder med løsmasser og torvvekst er veien derimot nedskåret i skogsbunnen. Profilen er de fleste av disse stedene flat bunn med rette nedskårne sider. Vegetasjonssårene er fremdeles tildels godt synlig. At traseen enkelte steder går gjennom flate myrområder tyder på at veien primært har vært benyttet til vinterferdsel. Ifølge beboerne på Kjensli, NØ for planområdet skal veifartet

være en driftsvei anlagt i forbindelse med tømmerkjøring på 1940-60-tallet. Da veifaret passerer tunet på Bråten (133766), er det naturlig å se en eventuell tidligere bruksfase (selv om en slik ikke kan dokumenteres) i sammenheng med transport dit.

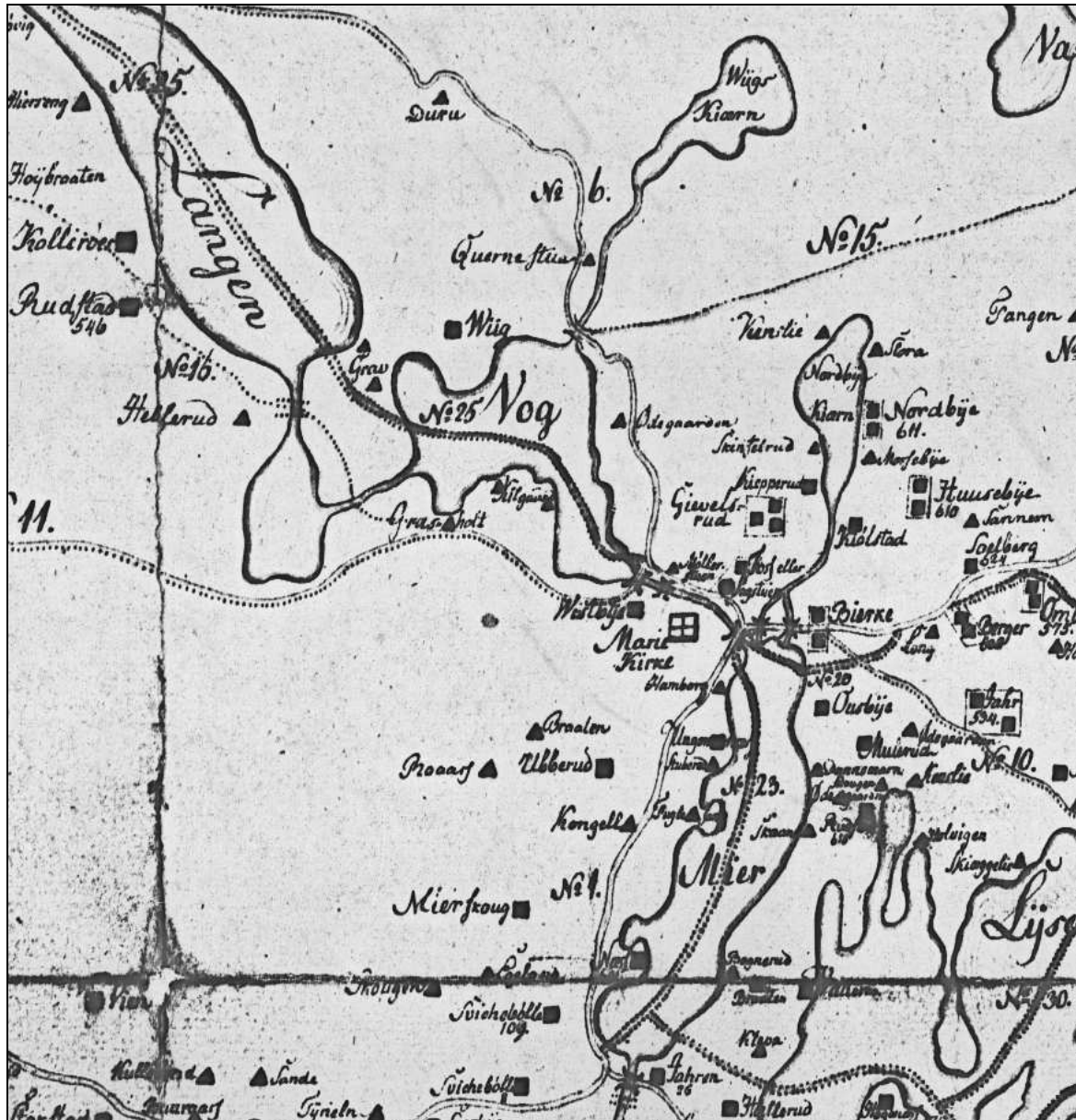

Noen bilder av veifar K133767, som strekker seg gjennom planområdet fra nordvest til sydøst. Bare på en kortere strekning der et bekkeløp har gravet seg ned til den steinete undergrunnen har veifaret antydning til hulveiprofil. Den flate bunnen og vegetasjonssårene langs kantene tyder ellers på at den er opparbeidet i løpet av de siste 50-100 årene.

Enebakk historielag har foreslått av at veifaret kan representere en del av den gamle kirkeveien fra Durud over Gjevelsrud, Korseveien og Bjerke til Enebakk kirke. Hverken fylkeskommunens registreringer eller arkivsøk har frembragt materiale som understøtter denne hypotesen. Det er ikke observert fysiske tegn som tyder på spesielt høy alder, ei heller eldre kulturminner (eksempelvis gravrøyser eller boplasser) som indikerer at veifaret skal være gammelt.

På militærkartet over det *Enebakske Compagnie* (ca. 1800) ser hovedveien derimot ut til å gå nede i det bebygde området øst for bredden av Våg. Samme konklusjon er også trukket av Statens Vegvesen i sin beskrivelse av Gamle Enebakkvei (1997). Fra et topografisk ståsted er det vanskelig å forstå hvorfor man skulle lede trafikken opp bakkene fra Våg over åsryggen og ned igjen, hvis formålet var gjennomfart og ikke veifaret har utgangspunkt i områdets ressurser.

Utsnitt av "Militærisk Chart over det Enebakske Compagnie i det Nordenfjeldske Infanterie Regiment", ved Prem. Lieutnant N. F. Lihme (ca 1800). NGO kat. A I 90-36.

Referanser

Gamle norske kart. Samkatalog over utykte kart fra de siste 300 år. Akershus Fylke. Norsk lokalhistorisk institutt. Universitetsforlaget 1979

Enebakkveien og Rælingsvei. Før og etter 1850. Kulturkontoret, Akershus Vegkontor av Statens Vegvesen, 1997.

Harsson, M. 2002: Gardsnamn som kjelde i bygdehistoria. I (red.) Knut Sprauten: *Å kallast med sitt rette namn. Person- og stadnamn i lokalhistoria*, s. 138–171. Norsk lokalhistorisk institutt, Oslo.

Kirkeby, Birger 1991: *Gards- og slektshistorie for Dalefjerdings Ytterbygda med Brevikkroken Rausjø. Enebakk bygdebok 3.* Enebakk kommune.

Pilø, L. 2002 (manuskript): *Bosted – urgård – enkeltgård: En analyse av premissene i den norske bosetningshistoriske forskningstradisjon på bakgrunn av bebyggelsesarkeologisk feltarbeid på Hedemarken.* Avhandling for dr. art. graden ved Universitetet i Oslo, Høsten 2002.

Rygh, O. 1898a: *Norske Gaardnavne. Forord og Innledning.* W.C.Fabritius & Sønners Bogtrykkeri, Kristiania.

– 1898b: *Norske Gaardnavne. Bd II Akershus Amt.* W.C.Fabritius & Sønners Bogtrykkeri, Kristiania.

Sandnes, J. & O. Stemshaug (red.) 1997: *Norsk stadnamnleksikon.* 4. utgåva. Det norske samlaget, Oslo.